

Megjegyzések a kecskeméti pásztorkultúra problémáihoz

(Egy néprajzi bírálóat margójára.)

Folyóiratunk 1937. évi júl.—okt. (IX. 7—10.) számában (231—233. l.) bírálta, illetve ismertette Szabó Kálmán néprajzi monográfiámat, Tálas István: A Kiskunság népi állattartása, Bp., Kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete, 1936, 271. l., Néprajzi Füzetek 6. sz.) Bírálata több tekintetben tanulságos. Nem lehet céлом, hogy válaszom során azokat az apróságokat sorra igazoljam, melyeket Szabó Kálmán bizonyára jóhiszeműen kifogásolt, hiszen azok igazsága egy etnográfus előtt sem kérdéses, és valószínűleg bírálóm sem emelt volna vádat ellenük, ha nem kötné annyira Kecskemét. Egy tágabb vidék néprajzi jelenségeit a maga szűkebb területének anyagával veti össze úgy, hogy az eltérő vagy új jelenségeket kételkedéssel vagy bizalmatlanul nézi, esetleg el se fogadja. Ez a szemléleti kötöttség az oka tehát mind hibakeresésének, mind pedig a kivitelezés hangszínének.

Kifogásainak jelentékeny részével éppen ezért nincs mit foglalkozni. A cserényre vonatkozólag is csak annyit jegyzek meg, hogy e kérdés Madarassy könyve (Nomád pásztorkodás a kecskeméti pusztaságon Bp., 1912.) megjelenésével voltaképp le is zárult. Ami tennivaló akadt, az már csak anyagrendezésre és eredetkutatásra szorított. Lényeges új adatot már aligha találunk, semmitmondó anyag felesleges közlése pedig nem lehet feladatunk.

Bírálata során Szabó Kálmán többször kifejti, hogy bizonyos állításaimat igazolnom kellene. Készséggel állok rendelkezésére, bár — meglepetésemre — olyan tényeket kíván bizonyíttatni, amelyeket szakirodalmunk már régen megállapított.

A négykerékű szekér kétkerekű taligából való származtatása régóta igazolt, s ezt, ha máshol nem is, a Magyarország Néprajzában is (II. 261. l.) olvashatta volna, hogy a kül- és belföldi szakirodalmat ne említsem. Az eddigi véleményt elfogadtam, mert így láttam igaznak.

Igazolásra szorul szerinte az a megjegyzésem, hogy „a kaszát a Kiskunságban szénamunkára már akkor is használták, amikor az aratás még sarlóval ment“. Minden etnográfus ismeri azt aényt, hogy az aratásnak a sarló az ősi eszköze, sőt továbbmenve azt is tudja, hogy az Alföldön a sarlós aratás általános volt, s csak a múlt század derekán szorult ki. Szabó Kálmánnak a sarló bő irodalmából legalább Gyórfy István tanulmányát kellett volna szem előtt tartania, (Takarás és nyomtatás az Alföldön. Ért., 1928.), bizonyára talált volna kellő alföldi anyagot (3—4. l.), s egy félegyházi aratósarlót is említ, vagy Kiss Lajos tanulmányát (Földművelés a Rétközön. Debreceni Tisza István Tud. Társ. kiadványa V. k., 20. füzet, 20—23. l.); az előbb is idézett Magyar Népr. II. k. 211. lapján szintén figyelemreméltó néhány hasonlótárgyú sor, ha

a 245—46. lapokon található irodalomjegyzékre nem is hivatkoz-nám. Ha ez mind nem elég, és szűkebb pátriánk régi aratási eljá-rását kell igazolnom, arra is készséggel vállalkozom.

Van a kunszentmiklósi levéltárban egy bérlimitáció 1793-ból (Tj. 134. l.), ebben ilyen adatok olvashatók:

„Napszamosok napi száma:

1. A Búza Irtónak és Kötözőnek Tartással	— —	7 Den.
4. Kaszásnak Szent Ivány Napig Tartással	— —	17 „
Kaszásnak Szent Ivány Napig Tartás nélkül	— —	24 „
5. Gyűjtő Leánynak naponként Tartással	— —	9 „
6. Aratónak, hogy ha férfi és Jó arató	— —	17 „
7. Leány és Asszony Aratónak	— —	15 „

Itt külön van szó kaszálásról és külön aratásról. Az aratás-nál a lista külön említi a férfit és külön a leány és asszony aratót. A kaszával bánás kizárólag férfimunka, a sarlózást mindkét nem végezheti, s ez utóbbi esetben a bérkülönbség az azonos műveletet végző különemű egyedeknél oly kevés (2 dénár), hogy már ezért sem kétséges, hogy itt másra, mint sarlózásra nem lehet gondolni, hiszen az asszony vagy leány kötözők — külön feltüntetve — felényinél is kevesebb bért kapnak. Mindez csak gondolatokat kel-tett bennem. Teljes igazolás végett az öregeket is vallatóra fog-tam, s egynémelyike jól emlékezett vissza nagyszülei elbeszélésére, hogy régen sarlóval vágták a gabonát. Körülbelül a mult század első harmadáig lehetett visszakövetkeztetni, azon túl már mindig kaszával arattak. Erről a régi mezőgazdasági műveltségről olyan-féle képet nyerünk, mint amelyet Gunda Béla mutat be a Boldva-környékről, — mint alföldi peremvidékről, — ahol az ősi eljárások legtovább megőrződtek, tehát sarlóval arattak, s a ki-nyomatott gabonát kézi-malmokban őrlték meg. (Ért., 1937. 45—69. l.). Erről ugyan önálló tanulmányt szándékoztam írni, de bi-zonyítékul ezt a néhány adatot előre közlöm. Erős a gyanum, hogy Szabó Kálmán Kecskeméten is találna hasonló nyomokra, s így jobban meggyőződhetnék kijelentésem valódiságáról.

Bizonyos vonatkozásokban kétségei vannak. Ezek elosztatásá-hoz is igyekszem hozzájárulni.

Hihetetlennek látja, hogy a szücsök, timárok legtöbbször pásztorok, különösen juhászok gyermekei közül kerültek ki — azok bántak legügyesebben a bőrrel, — hiszen Szabó Kálmán szerint a virágzó céhrendszer ezt megakadályozta volna. Gondolkozzunk csak. A juhász valóban ügyesen szücsködik, s ha a magáét, komá-jáét vagy sutttyomban másét megvarrja, azt ma könnyebben fel-fedeznék, mint régen, pedig ma is kontárkodnak. Másrészt, ki tagadja azt, hogy a juhász ne adhatta volna fiát szabályszerűen ipasznak? Több szücsfamilia végső fokon pásztoresaládból száрма-zik, s hogy az egykori pásztor fia-unokája céhtag lehessen, vajjon mi akadály állhatott volna útjában? Látszik, hogy a bíráló itt félre-értett.

A karikába süttött faggyú vagy zsír ősi tartásmódján is kételkedik. Azt mondja, hogy „szerintem“ a *karika zsír* vagy *faggyú* onnét nyeri nevét, mert az anyagát tálban vagy bográcsban hűtötték ki, így lett kerek alapja. Ő inkább azt hiszi, hogy a karika itt a bortermelésnél is használt faedényt, hordót, *karikafát* jelenti. De én nem elgondolásom szerint szoktam valamit megállapítani, hanem anyagom szerint. Ha egyszer jegyzőkönyvek emlegetik, öreg pásztorok tanúsítják ezt a kezdetleges és mégis nagyon alkalmas tartásmódot, ugyan miért kényszerítenénk rá egy másik művelődési kör tárgyegyedével való azonosságot.

A süveg csákójára vonatkozólag szintén vannak kétségei, pedig ez már előttem is tisztázott volt. Az eddigi irodalmi anyag csak támogatta jegyzőkönyvi és tárgyi észleleteimet, midőn én is a hasított, lecsüngő karimát neveztem csákónak. Ha mégis kételkedik, Györfly István legújabb nagykun viseleti tanulmányát ajánlom figyelmébe (Ethn. 1937, 121—123. l.). A Szabó Kálmán által említett egyetlen „csákóra ver“ kifejezés az eddig mondottakat nem gyöngíti meg.

Bírálatában van néhány olyan megjegyzése, amelyeket tudománypolitikai szempontból nem hagyhatunk említés nélkül.

Azt írja könyvemről, hogy a Kiskunság „népies“ állattenyésztésével foglalkozik. Ilyen tollhiba ma, amikor a néprajz tudományosan igazolt fogalmakkal dolgozik, amikor a „népi“ és „népies“ különbségét a nagyközönség is ismeri, fölöttébb sajnálatos.

A másik megjegyzése az, hogy: „A szerző, mint néprajzi tudósaink általában, a primitívség keresésével és kiemelésével több esetben tetszetős, de téves képet fest“, és utal a tíz ujjal való fésülködésre és a bagóval kevert lógané élvezetére, merthogy én ezeket általános érvényűeknek jelenteném ki, holott eszem ágában sem volt. Első megjegyzését minden etnográfus rossz néven veheti, mert a „néprajzi tudósok általában“ ugyan keresik és kiemelik a primitívséget, de nem a tetszetősség kedvéért, ami a hajszolás fogalmát és a meghamisítás lehetőségét zárja magába, de igenis a kultúrbázis alapos megismeréséért. E kérdéssel kapcsolatban a pásztorság öltözködési elsőbbségét Szabó Kálmán semmivel sem igazolja, de nehéz is lenne. Szilaj pásztor éppúgy nem gangoskodott a jószág mellett, mint a munkára járó nyomorgó városi zselér sem. Sok szegény béreslegény ma is fésülködik a tíz ujjával, mint egykor a félvad szilajpásztor. Történeti síkon mozgó beállításunkkal távolról sem népünk műveletlenségét akarjuk kiemelni, csak az egyszerű életszintet vizsgáljuk, viszont hamis magyarkodás lenne, ha ősfoglalkozású eleinket és véreinket napi munkájukban is ünnepi díszbe öltöztetnénk.

Ezekben kívántam válaszolni a bírálónak. Hangsúlyozom, hogy mint egyetemi intézetben nevelődött nemzedék tagja, különös kritikával kezeltem művem anyagát, de ugyancsak szigorú önbírálattal szűrtem át válaszomat is.

Tálas István.